

ARVOSTELUT

Viisitoista näkökulmaa yliopistouudistukseen – ja osin ohikin

Arto Nevala

Matti Vesa Volanen (toim.) 2012. Toiseksi paras? Tieteentekijät ja uusi yliopisto. Helsinki: Tieteentekijöiden liitto. 209 s.

Vuoden 2010 alusta toteutettua yliopistouudistusta on kuvattu paitsi ”fantastiseksi” tai ”historialliseksi” myös monilla negatiivisempia arvolatauksia sisältäneillä termeillä. Silti jo nyt, muutaman vuoden kokemuksella, uskaltaa sanoa uudistuksen olleen historiallinen. Se on nimittäin virittänyt ennennäkemättömän paljon tutkimusta uudistuksen taustoista, toteutuksesta ja vaikutuksista. Aikaisemmat yliopistolaitoksemme isot reformit, kuten alueellinen ja määrällinen laajentaminen 1960-luvulla, hallinnon ja tutkintojen uudistaminen seuraavalla vuosikymmenellä tai rakenteellinen kehittäminen 1990-luvulla, jäivät tutkimuksen määrässä selvästi uusimman remontin jälkeen. Tutkimusbuumia voi selittää uudistuksen poikkeuksellisella, yliopistojen asemaa ja käytäntöjä syvällisesti muuttaneella, luonteella ja ehkäpä tutkijoiden määrän kasvullakin. Asiaan on varmasti vaikuttanut myös reformin ylhäältä saneltu hallinnollis-byrokraattinen perusvire, jonka takia monet yliopistolaiset tunsivat itsensä ulkopuoliseksi ja kykenemättömiksi vaikuttamaan uudistuksen suuntaan tai sisältöön. Näistä lähtökohdista käy ymmärrettäväksi se into, jolla asianosaiset ovat käyneet analysoimaan reformia ja siitä kertyneitä kokemuksia.

Toiseksi paras? Tieteentekijät ja uusi yliopisto -teos ponnistaa useisiin muihin uudistus-analyysihin verrattuna erilaisesta, ammattijärjestöllisestä lähtökohdasta. Kirjahan on syntynyt Tieteentekijöiden liiton ja meritoituneen koulutustutkija Matti Vesa Volasen toimittamana. Heti alkuun on tosin sanottava, ettei ammattiyhdistysnäkökulma ole kirjassa juuri esillä, eivätkä kaikki kirjoittajat ole suoraan kytköksissä Tieteentekijöiden liittoon. Paljolti kirja heijasteleekin kirjoittajien omia tutkimusintressejä tai kiinnostuksen kohteita ja viritää sitä kautta viisitoista erilaista näkökulmaa yliopistouudistukseen.

Viidentoista näkökulman *Toiseksi paras* -kirjaa voi luonnehtia yhdellä sanalla epätasaiseksi. Tämä arvio koskee sekä teoksen kokonaissisältöä että artikkelien tasoa. Toisaalta on hyvä muistaa, että tietynlainen hajanaisuus ja epätasaisuus ovat varsin tyypillistä artikkelikokoelmille. Seikka, josta opiskelijat aina silloin tällöin tenttikirjojen kohdalla valittavat. Lisäksi myös muut hiljattain ilmestyneet yliopistoanalyysit ovat lähtökohtaisesti useista eri näkökulmista koostuvia artikkelikokoelmia.[1]

Epätasaisuuden voi arvella johtuvan osin kirjan tekemisen lähtökohdista. Tieteentekijöiden liitto lähti alun perin kokoamaan teosta, jonka artikkelit liittyvät tavalla tai toisella yli-

opistouudistukseen. Kirjan artikkelit kuitenkin valikoituivat ikään kuin avoimen ilmoittautumisen kautta ilman, että kirjoittajille olisi annettu selkeitä näkökulmia tai viitekehyksiä yliopistouudistuksen analyysiin. Niinpä lopputulos on vähän sillisalaattimainen: näkökulmat vaihtelevat yliopistotyön ja sen muutosten kuvauksesta sivistyksen ja hyödyn käsitteiden kautta historian tutkimuksen vaikuttavuuden pohdiskeluun. Viimeksi mainittu, arvostetun emeritusprofessori Jorma Kalelan kirjoittama, artikkeli sisältää meille alan ihmisille tärkeää, joskaan ei aivan käänteentekevää pohdintaa historian asemasta yhteiskunnassa. Silti sen kytkentä uuteen yliopistoon jää kovin ohueksi. Lisäksi, harmillista kyllä, kirjasta puuttuu loppuluku, johon olisi koottu artikkelien keskeisiä tuloksia ja tulkittu yliopistouudistusta laajassa yhteiskunta- ja koulutuspoliittisessa viitekehyksessä. Ja lopulta jopa viitatuskäytännöt vaihtelevat artikkelien välillä, mihin olisi toimitusvaiheessa voinut puuttua. Monista näkökulmista huolimatta kirjasta löytyy muutama hallitseva teema. Sellainen on esimerkiksi kriittinen ja epäilevä suhtautuminen juhlapuheissa tai virallisessa liturgiassa kiitettävään yliopistouudistukseen. Useassa artikkelissa osoitetaan hyvin, kuinka uudistuksen monet käytänteet tai vaikutukset jäivät kiireisessä valmistelussa ja toteuttamisessa joko vähälle huomiolle tai kokonaan unohtuiksi. Niinpä yliopistolakia jouduttiin jälkeinpäin korjaillemaan, ja yliopistojen arjessa on lisäksi pitänyt kehittää uusia toimintamuotoja nopealla aikataululla. Toinen iso teema on sivistyksen ja hyödyn tai välineellisen ja itseisarvoisen koulutuksen ja tutkimuksen peilaaminen eri näkökulmista. Tähän liittyvät monissa kohdin esiin nousevat pohdinnat uuden yliopiston hierarkkisesta linjaorganisaatiosta, managerialistisesta johtamisesta, tieteen autonomiasta, talouden ja kansanvälisen kilpailukyvyyn ensisijaisuudesta tai perinteisen, vaikkakaan ei kovin pitkäikäisen, yliopistodemokratian nykytilasta.

Kaikki edellä mainitut ovat isoja ja miltei kaikkia yliopistolaisia koskettavia asioista. Siksi on tärkeää, että niitä pohditaan myös *Toiseksi paras* -kirjassa vaikka sitten hieman vaihtelevantasoisesti. Jokaista artikkelia ei tässä yhteydessä ole mahdollista eikä tarpeellista käydä ruotimaan. Siksi keskityn vain mielestäni kiintoisimpiin näkökulmiin. Sellainen on esimerkiksi Turun yliopiston ylioppilaskunnassa vaikuttaneiden Elias Laitisen ja Rauli Eleniuksen analyysi opiskelijoiden puheista ja teoista yliopistoa uudistettaessa. Artikkelit osoittaa opiskelijoiden vastoin 1960- ja 1970-lukujen perinnettä suhtautuneen nyt varsin myönteisesti, jopa kritiikittömästi, poliittisesti latautuneeseen, elinkeinoelämävetoiseen ja ylhäältä johdettuun uudistukseen. Kirjoittajat tiivistävät suhtautumisen lauseeseen ”Opiskelijajärjestöt etsivät lyhyen aikavälin etuja vieden samalla pohjaa yliopiston idealta”. Opiskelijoiden suostuminen tai muuttuminen tuotteeksi tai asiakkaaksi muuttaa Laitisen ja Eleniuksen mielestä perusteellisesti heidän rooliaan yliopistoyhteisössä. Muuttuneesta suhtautumisesta kertonee myös SYL:n hiljattain tekemä esitys lainapainotteisuuden kasvattamisesta opintojen rahoituksessa. Joka tapauksessa artikkeli tarjoaa virkistävää ja monilta osin ytimeen osuvaa kritiikkiä uuden yliopiston käytännöistä esimerkiksi luottamuksen ja kontrollin, ”aiemmin hankitun osaamisen tunnustamisen” tai laatukulissien osalta. Viimeksi mainittua kirjoittajat intoutuvat lennokkaasti jopa vertaamaan totalitaarisen hallinnon toimintatapoihin.

Toinen erittäin kiintoisa artikkeli on Jouko Jokisaloon Bertelsman-säätiötä ja sen laajaa koulutuspoliittista vaikutusvaltaa käsittelevä juttu. Säätiö on varmasti monille suomalaisille tuntematon. Jokisalo osoittaa kuitenkin, kuinka laaja vaikutusvalta tällä ”uusliberalismin politiikan veturilla” on Saksassa ja Euroopan unionissa laajemmin. Säätiön asiantuntijat tyrkyttävät – usein onnistuneesti – toimintamalleja tärkeissä yhteiskunnallisissa kysymyksissä poliitikoille, ja säätiön omistuksessa oleva media pitää huolen myönteisestä uutisoinnista. Säätiön ideologisena peruslähtökohtana on yrittäjyyden, kilpailun ja mitattavien suo-

ritusten nostaminen hallitseviksi kaikilla elämänalueilla valtion rooli minimoimalla. Korkeakoulupolitiikassa tämä tarkoittaa esimerkiksi päärahoittaja valtion vaikutusvallan vähentämistä, yliopistojen ranking-listojen käyttöä toiminnan arvioimisessa sekä lukukausmaksuja. Bertelsman-säätiön alainen korkeakoulujen kehittämiskeskus (*Centrum für Hochschulentwicklung – CHE*) onkin jo saanut ranking-listoillaan julkisuutta, erityisesti omilla kanavilla, ja siten vaikuttanut yliopistolaitoksen painopisteisiin ja toimintaan. Säätiön vaikutusvallasta huolestuneet ovat kritisoineet sitä, että ranking-listoja laativalle yritykselle on käytännössä muotoutunut mahdollisuus ohjata julkista koulutusjärjestelmää ilman demokraattista kontrollia. Ja tämän, jos minkä, pitäisi huolestuttaa poliittisia päättäjiä.

Erityismaininnan ansaitsee myös korkeakoulututkimuksen professori Jussi Välimaa artikkelistaan, joka käsittelee yliopistojen kollegiaalisuuden pitkää linjaa ja nykypäivän sisältöä. Hän lähtee liikkeelle yliopistolaitoksen synnystä ja seuraa kollegioita sosiaalisena instituutiona ja yhteistoiminnan muotoina eri aikoina Euroopassa ja Yhdysvalloissa. Nykypäivää kohti tultaessa Välimaa muistuttaa eurooppalaisen, brittiläisen ja amerikkalaisen yliopistojärjestelmän peruseroista. Viimeksi mainitussa perustajilla ja rahoittajilla on vahva sanasija toimintaan. Brittien saarilla etenkin tunnetuimmat yliopistot ovat kouluttaneet eliittiä ja uusintaneet siten yhteiskunnan rakenteita, kun taas mannermaisessa sivistysyliopistossa olennaista on ollut yhteys kansallisvaltion. Välimaa muistuttaa myös, että huolimatta yliopistouudistuksen perustavanlaatuisuudesta meiltä löytyy edelleen hallinnollista kerrostuneisuutta, johon myös perinteinen kollegiaalinen ulottuvuus kuuluu. Sen olennainen piirre on ollut avoin, kriittinen ja osallistujien tasa-arvoon perustunut keskustelu, jossa parhaiten argumentoitu vaihtoehto on valittu. Perinteeseen on kuulunut myös ajatus, että akateemiset johtajat saavat vallan oikeutuksen yhteisöltään, ei ylhäältä annettuna kuten nykymallisessa linjaorganisaatiossa. Uuden yliopiston johtajien haasteena onkin Välimaan mukaan sovittaa yhteen toimivaksi kokonaisuudeksi eri aikoina syntyneet ja eri muodoissa säilyneet johtamisen ja hallinnon kerrostumat.

Toiseksi paras -kirja sisältää monia hyviä näkökulmia ja tärkeitä huomioita yliopistolaitoksen muutoksista. Kaikki niistä eivät ole välttämättä ihan uusia, mutta huomionarvoisia yhtä kaikki. Harmillista kuitenkin on, että artikkelien sanoman terävöittäminen on jäänyt vähän puolitiehen. Näyttää nimittäin siltä, että pienellä vaivalla olisi saatu vieläkin iskevempi ja viimeistellympi puheenvuoro uuden yliopiston historiasta ja nykypäivästä.

Viitteet

- [1] Esimerkiksi Tuukka Tomperi (toim.) 2009. Akateeminen kysymys? Yliopistolain kriittikki ja kiista uudesta yliopistosta. Tampere: Vastapaino; Mikko Jakonen & Jouni Tili (toim.) 2011. Yhteinen yliopisto. Helsinki: Tutkijaliitto.

Arto Nevala on dosentti ja yliopistonlehtori Itä-Suomen yliopiston Joensuun kampuksella historia- ja maantieteiden laitoksella.